

István Anna

„A jövő csupa múltból áll”

Mit jelent ma Magyarországon az a szó, hogy szlovák? Illetve az ennek szinonimájaként leginkább használt tót kifejezés? Az elmúlt évszázadokban a Magyarország területén letelepült szlovákságról alig néhány közhelyet, sztereotípiát ismer a többségi nemzet polgára. Alig maradt fenn a köztudatban arra vonatkozó ismeretanyag, hogyan is éltek, dolgoztak, ünnepeltek az Alföldön vagy a Pilisben élő szlovákok, mit alkottak ezen a nyelven, s kiket adtak a magyar nemzetnek és a magyar kultúrának. Annak ellenére így van ez, hogy több tucatnyi (több mint száz) olyan települése van az országnak, melyeket a törökök kiűzése után a mai Szlovákia területéről, az egykori Magyar Királyság északi megyéiből idetelepülő szlovák ajkú jobbágyság, parasztság alapított, vagy a török időben elpusztított faluban heroikus küzdelemmel ismét mozgásba hozta a történelem kerekét. Mennyire lesz hiteles az a kép, amelyet egy-egy település mára már asszimilálódott, valaha sajátos kulturális jegyeket hordozó, nem oly rég még szlovákul beszélő lakóiról megőrzünk az utókornak? Mennyire vagyunk képesek a többségi nemzetben rögzült sztereotípiákon változtatni, vagy a képet pontosabbá tenni? S hogyan mentjük át kincseinket, örökségünket a többségi nemzet, valamint az anyanemzet kultúrája számára? Mert vallom, hogy kultúránk mindkettőnek részét képezi, függetlenül az iránta tanúsított érdeklődés mértékétől, mely rendkívül csekély mindkét fél részéről. Vajon igény tartanak-e rá? S felismerték-e az asszimiláció irreverzibilis folyamatának sürgető óráját?

A kulturális örökség fogalmának európai definícióját alapul véve meghatározható-e a magyarországi szlovákság kulturális öröksége, kijelölhetőek-e értékei? Ha leegyszerűsítve a definíciót abból indulunk ki, hogy örökség mindaz, amit egy közösség és az egyének megőriznek, megóvnak, aminek gondját viselik, amit fejleszteni, fenntartani és átadni képesek múltjukból és jelenükből a következő nemzedéknek, bizony hatalmas az egyes településeken élő, cselekvő és gondolkodó kisebbségi állampolgár felelőssége. A magyarországi szlovákok kulturális javaival, épített környezetével, tárgyi, szellemi kultúrájával, ezek konkrét elemeivel a jelenleg aktív generációnak lelkiismereti okokból, s a kisebbségi önkormányzatoknak hivatalból is foglalkozniuk kell. Ennek ellenére igen kevés azoknak a testületeknek a száma, melyek átgondolt stratégiával rendelkeznek e témában és dolgoznak is az értékmentés terén.

Egyes települések helyi rendelete a kulturális javak védelméről, a közművelődésről és a nyilvános könyvtári ellátásról tartalmaz a kisebbségi kulturális örökség egyes elemeire vonatkozó szabályzást, mintegy a többségi nemzet polgárai által is elismerve annak közösségépítő múltját és helyét az adott település értékleltárában. Ez azonban sajnos, nem minden szlovák múltú település esetén teljesen természetes. Ezért az egyes települések kisebbségi önkormányzatai (amennyiben felismerték lehetőségeiket, s egyúttal kötelességeiket

is e témában), a települési önkormányzattal, a helytörténészekkel, kutatókkal, településmenedzserekkel, közművelődési munkatársakkal, rendezvényszervezőkkel, civil szervezetekkel együttműködve kell hogy kísérletet tegyenek értékeink felmutatására, megjelölésére, számbavételére, dokumentálására. A partneri együttműködés biztosabb eredményt jelent, nemcsak a szakmaiságnak mint feltétlen elvárásnak a szempontjából, hanem a legitimitáció szempontjából is. „A kisebbségi kultúra legitimitációját ugyanis csakis a többség adhatja meg azzal, hogy bekapcsolja a kisebbség kultúráját az ország kulturális vérkeringésébe” (Petrusán György: *Nemzetiségeink kultúrája a közoktatásban*. Új pedagógiai Szemle 2004/01). Leegyszerűsítve a gondolatot: amit a többség nem tart értéknek és nem foglalkozik vele, amit nem fogad el sajátjának, az mintha nem is létezne. S mivel érdekérvényesítő képességünk gyenge, az elmúlt évtizedben kialakított önkormányzati struktúra és intézményrendszer természeténél fogva mintegy gettóba zárja értékeinket, úgy tűnik, magunkban nehezen fogunk boldogulni. Aktív közreműködésünkkel tűnnek el értékeink a kisebbségpolitika kódében, vagy elfeledve eredetüket, nem hangsúlyozva (!?!), meg sem említve azt válnak a magyarság kultúrájának részévé.

A magyarországi szlovákságnak gazdag három évszázados múltja van. De mára a fiatalabb generációknál teljesen végbement a nyelváltás. A meglévő és még működő, általában a középső és az idősebb generációhoz tartozó közösségek kommunikációjába is lassan beköltözik a magyar nyelv. A hazai szlovákság egyesületei, a kisebbségi önkormányzatok és az Országos Szlovák Önkormányzat intézményeinek feladatai között szerepel ugyan a nyelv és kultúra ápolása, s ehhez a küzdelemhez élvezik a magyar és a szlovák állam támogatását egyaránt (bár a mérték és a mód egy külön tanulmány témája lehetne), de ennek a játszmának a végkimenetele, ami a nyelvhasználatot illeti, teljes bizonyossággal állítható, mára eldőlt. Mert hiába írta alá Magyarország a Regionális vagy Kisebbségi Nyelvek Európai Kartáját, hiába veszi át a legfontosabb intézményeket (iskolák) saját fenntartásába az Országos Szlovák Önkormányzat, az anyanyelv visszatartására nálunk sajnos nem sok esély mutatkozik. Ugyan, kinek lenne ez érdeke? Pedig vannak erre példák Európában.

A nyelvvesztés következtében megszűnik a szimmetrikus kétnyelvűség, minimálisra csökken a szlovák nyelven történő alkotás, s csökken, majd teljesen megszűnik a kisebbség kultúráközvetítő szerepe is.

Az elmúlt évszázadok alatt létrehozott szlovák nyelvű értékekből a nyelvet még beszélők szűk rétege válogat és dönti el, mi az, amit a jövő számára hozzáférhetővé tesz (pl. archiválás, dokumentálás, digitalizálás útján). Gyanítom, hogy minden jó szándék mellett tetemes mennyiségű érték pusztul, vész el, vagy marad elfelejtve, eltemetve valahol, hiszen csak egy-két ember, ha kutat utánuk. Idővel senki nem marad, akit érdekelnének. Pedig például az egyházi archívumok legalább két évszázadnyi történelmünket rejtik, s szolgálhatnának többletinformációval a többségi nemzetről is a kisebbségen kívül.

Történelmünk megismerése és tágabb környezetünkkel való megismertetése szinte lehetetlen. A többségi nemzet történelmének megismerése mellett egész generációk nem tanulhatták meg a tankönyvekből saját kisebbségi sorukat, sem pedig a szlovák nemzet történelmét. Ez egyszerűen nem szerepel(t)

a magyarországi történelemkönyvekben. Az elmúlt három évszázad történelmének ismerete, benne a szlovák nemzet s a hazai szlovákság történelmének részletes megismerése azonban segítheti önismeretünket, önmagunk elfogadását, erősítheti identitásunkat. Gondoljunk csak arra, hogy a Horthy-korszak ilyen irányú elemzésével eddig alig találkozhattunk, holott jelentősen befolyásolta sorsunk múlt század-beli alakulását. (Lásd: Tóth István: *A Békés és Csanád megyei szlovákok anyanyelvi művelődési viszonyai 1919–1944*. Országos Szlovák Önkormányzat, 1999.) Arról, hogy a magyarországi kisebbségek történelmének tanítása a nem kisebbségi gyermekek számára milyen pozitívumot jelentene pl. a tolerancia növekedése és az önismeret területén, most inkább nem beszélek.

A hazai szlovákságnak a paraszti kultúrában gyökerező közösségi hagyományai, szokásai és a szellemi, kulturális öröksége rendkívüli jelentőséggel bírt identitásának megőrzésében. S mivel éppen ez az a kultúra, mely lassan kivész, elemeinek megőrzése egyre nehezebb, szinte lehetetlen. Krupa András és Gyivicsán Anna gazdag szakirodalmat hagy e témában az utókorra, s tájházaink, tárgyi kultúránk gyűjteményei is rendkívüli kincseket rejtenek ország-szerte, de ez mind nem elég.

„A jövő csupa múltból áll” – írásom címét Anatole France-tól kölcsönöztem. Múltbeli értékeink pusztá felleltározása önmagában is nagy feladat, s ez a munka szintén hatalmas többlettudással gazdagíthat bennünket. Értékei, örökségünk nem egy statikus kategória, hanem „valami”, amihez kreatívan állhatunk hozzá, s alakíthatjuk azt... S itt nem csupán a hagyományörzésre gondolok, hanem például a szlovákság kiemelkedő személyiségeinek felkutatására, épített örökségünk szlovák eredetének megjelölésére vagy egy-egy integrálódott értékünk gondozására. Ilyen például a mai tárgyalkotó népművészet területén a szlovák ködmönminta továbbélése, vagy a csabai „podsztyenás” (előtornácos) parasztházak építészeti elemeinek alkalmazása a mai magáneros építkezéseken, a Kodály, Bartók és mások által felgyűjtött népdalok éneklése stb. Ez az a terület, azaz a reprodukálás, „felelevenítés” területe, ahol a hazai szlovákság a legaktívabbnak bizonyul, s eredményeket mutat fel. S egyben ez az a terület, mely leginkább veszélyezteteti valóban értékes dolgainkat, a múlt autentikus elemeinek torzulásmentes megőrzését. Mert „a jelen nem csupán nézőpontja, hanem tétje is az örökségnek, mint a múlt hagyatékából értékesnek kijelölt jelenségcsoport értelmezésének. A múltból az bizonyul hasznosnak, ami a jelen értelmező erkölcsi, anyagi vagy egyéb pozícióit javítja. Az örökség egyszersmind nem csupán a meghatározói és a fenntartói, hanem a befogadói, a közönsége szempontjából is szubjektív” – írja Erdősi Péter *A kulturális örökség meghatározásának kísérletei Magyarországon* című tanulmányában.

Ez a megállapítás is utal örökségünk elemeinek sérülékenységre és arra az alapkérdésre, szükségesnek tartja-e rajtunk kívül ennek az örökségnek a megmentését valaki, s képesek vagyunk-e ennek szolgálatába állítani partnereinket, mobilizálni a magunk és mások erejét s akaratát? Félő, hogy ma nincs olyan érdek, mely hatékonyan lenne képes működésbe hozni azokat az erőket, melyek a szükséges erkölcsi és anyagi támogatások elnyerését tennék lehetővé. S ez most már végérvényesen így marad?